

Att vara författare

Varför anser man inte att en författare är en yrkesman som andra så att han bör kunna försörja sig på sitt arbete?

Frågan ställs av Sveriges Författarförbunds ordförande Jan Gehlin, som understryker att ersättningen för bibliotekslån måste höjas och fördelas mellan författarna till de utlånade böckerna och en solidaritetsfond för stöd till andra sämre lottade författare. De blivande författarna saknar skolor för grundläggande kunskaper medan sådana existerar för utövare av andra konstarter såsom målare, tonsättare, skådespelare och dansare. Dessa har även samma studiesociala förmåner som studerande vid universitet och högskolor. Att vara författare är i dag bara delvis att skriva, till stor del är det en desperat kamp för rätten till ersättning och därmed rätten att få utöva yrket, skriver författaren.

Författaryrket skiljer sig från alla andra yrken genom att man inte kan utbilda sig till det. Självfallet kan man inte utbilda sig till »konstnärskap» inom någon konst- art, men för både bild (målare, skulptörer, grafiker, formgivare etc), ton (tonsättare, musiker etc) och scen (skådespelare, regissörer, dansare etc) finns det institutioner, som lär ut grundläggande tekniska kunskaper och ger eleverna möjlighet att få sina prestationer kritiskt bedömda innan de möter sin publik. Samhället accepterar dessa utbildningsanstalter som nödvändiga och anslår medel till dem – i 1971 års återhållsamma statsverksproposition sammanlagt 37,5 milj kronor. Eleverna får sedan tio år tillbaka samma studiesociala förmåner som studenter vid universitet och högskolor. En självklar konsekvens är att man betraktar dem vilka genomgått utbildning vid sådana anstalter som yrkesmän.

Den blivande författaren kan inte söka till någon skola – de flesta skulle nog också avvisa tanken på en sådan. Men därmed är han också berövad möjligheten att som alla andra yrkes elever pröva sig fram under rimliga förhållanden. Den studiesociala tryggheten tillfaller inte författaren. Han måste på egen risk arbeta fram sitt debutarbete och den första kritiska granskning han får kommer från hans kommersiella motpart, förläggaren. Naturligtvis bedömer förläggaren hans arbete konstnärligt, men lika självfallet anlägger man på förlaget – kortsiktigt eller långsiktigt – affärsmässiga synpunkter på möjligheten av en utgivning. Författaren får sin första obundna kritik samtidigt som

han möter sin publik med ett verk, som han utan ekonomiskt eller konstnärligt stöd har lyckats fullborda. Det kan knappast betraktas som egendomligt, att en författare under sådana betingelser inte vågar satsa helt på författarskapet, att han behåller en födkrok på annat håll eller fortsätter utbildning till ett mera säkert »borgerligt» yrke.

Är det alla dessa förhållanden som gör det så omöjligt för andra människor – i hög grad inklusive politiker – att acceptera författandet som ett yrke?

Att skriva – varför och hur

Det finns en romantisk föreställning om att författaren skriver av inre tvång och att det därför inte behövs något samhällsstöd åt författarskapet – han skriver ju »ändå». Javisst finns det i allt konstnärskap ett inre tvång, men detta är ju egentligen i sak ingenting annat än den lust, det behov som driver många andra att söka sig till det yrke som passar dem. Vad som djupast sätter igång och upprätthåller ett författarskap är så olika från fall till fall att man på den punkten bara kan tala om individer: en vill underhålla, en drivs av social reformiver, en har idéer som han vill förverkliga, en har »något inom sig» som han vill uttrycka. Om en sak tror jag dock att de flesta författare är ense: arbetet kräver disciplin, tid och trygghet precis som de flesta jobb.

Självfallet finns det författare som har en annan uppfattning om yrket, det finns säkert de som måste vänta länge på sina uppslag och, när de kommer, sedan arbe-

tar med stor snabbhet, i ett furioso. Men det kan betraktas som sällsynta undantag, att ett litterärt verk på en gång springer fram fixt och färdigt. Även dessa undantag hör till yrket. Den omständigheten att enstaka forskare någon gång får en snilleblix, som löser ett besvärligt problem, berövar ju inte forskarkårens mödosamma vardagsjobb karaktären av yrkesutövning. På samma sätt med författare: förr eller senare i ett verks framväxt kommer den period då författaren måste ägna sig åt det som ett träl göra.

Författarens plats i samhället

Men även de som önskar att den svenska litteraturen skall utvecklas har en benägenhet att romantisera vår existens och framförallt vår uppgift för samhället. Man säger filosofiskt att »människan lever inte av bröd allena», att ett samhälle utan kultur går under, att »konsten är omistlig för ett fullvärdigt liv». Ja allt detta kan i och för sig vara sant, och vi använde säkert själva den argumentationen ännu för tio år sen, när vi ville påkalla politikernas uppmärksamhet. Men detta synsätt leder vilse när det gäller att få samhället att ta ett ansvar. Det blir bara tal om hur man kan »stöda» litteraturen eller, ännu värre, vilket »stöd» man bör ge de enskilda författarna.

Vi vill först gå en annan väg. Vi vill undersöka om samhället har behov av litteratur, om samhället verkligen utnyttjar sina författare. Är så inte fallet – ja då måste vi gå den filosofiska vägen och påstå att människan har immateriella behov som

samhället bör tillgodose genom att stödja den konstnärliga verksamheten.

Men nu är det mycket lätt att mäta i vilken utsträckning den svenska litteraturen utnyttjas i vårt land. Man studerar litteraturförbrukningen genom bokköp, boklån på våra bibliotek, kopiering i våra läroanstalter. Svårast är att mäta bokköpen, eftersom statistiken inte skiljer på olika slag av litteratur, men jag tror vi kommer nära sanningen om vi säger att 4-6 miljoner svenska böcker (utom skolböcker) säljs om året. Mot detta står c:a 46 miljoner »svenska» lån från de allmänna biblioteken. Enligt en statistik från 1968 gjorde man i de läroanstalter som ligger under skolöverstyrelsen mer än 150 miljoner kopiesidor om året av svensk litteratur. Alltså bara svenskt: litteraturintresset mätt i tex totala antalet boklån per år ligger på 70 milj.

Är det inte rimligt att denna enorma förbrukning, som torde vara den största per capita i världen, kan få bilda underlag för yrkeskårens försörjning?

Författarna menar att allt utnyttjande skall ersättas och de kräver rätt att få förhandla om denna ersättning. Förhandlingsresultatet avhänger givetvis av vilken situation författarna kan visa upp, hur mycket som behövs för att dessa krav att få leva som yrkesutövare skall kunna förverkligas. Då måste man först veta hur de har det just nu.

Enligt låginkomstutredningens »Kulturarbetarnas inkomster», som publicerades i mars, var de skönlitterära författarnas (för vuxna, barn och ungdom) samt de

litterära översättarnas medianinkomst av litterärt arbete 1968 7 300 kronor (alltså: hälften har lägre och hälften har högre inkomst). Tar man med de populärvetenskapliga författarna sjunker medianen till 5 300. Mot detta åberopar en del politiker gärna totalinkomsten och allra helst medeltalet (genomsnittet) för denna, som ju kan dras upp långt över medianen av ett fåtal höga inkomstagare. Men ett sådant resonemang är just att underkänna författarskapet som yrke, ett fasthållande vid att författare bör livnära sig på annat. Det kan inte rimligen hålla sig på annat. Det kan inte rimligen hålla sig mot bakgrund av den nyss redovisade förbrukningen av litteratur. Vårt arbete utnyttjas; vi har som alla krav på att i första rummet få leva på det ekonomiska resultatet av detta utnyttjande.

Därför kräver vi ersättning. Om sådan förhandlar vi när det gäller skolkopieringen och vi hoppas få ett avtal under sommaren. För utnyttjandet genom biblioteken kräver vi 25 öre per lån. Men vi är medvetna om att man därmed inte skulle lösa författarkårens problem, eftersom utlåningen ger sneda utslag: vår mest utlånade författare svarar ensam för 1/40 av alla svenska lån. Därför vill vi att endast 15 öre går till författaren (författarpenning) medan 10 öre går till en solidaritetsfond. Men det räcker inte: vid 100 000 lån (= 15 000 kr) skall författarpenningen halveras till 7,5 öre och vid 200 000 lån skall den sänkas till 2,5 öre. Gör man så kommer knappt 1/3 av hela bibliotekserättningen (vid 25 öre c:a 4,5 milj) att gå till de enskilda, medan drygt 2/3 går till

solidaritetsfonden. Med denna kan man skapa garanterade författarpenningar på c:a 20 000 för 250–300 författare och översättare, man kan lösa ATP-problemet när det gäller författarpenning och garantier, man kan ge 5-åriga startstipendier på 12 000 om året, som för de unga kan motsvara andra gruppers studiesociala bidrag, man kan ge projekt- och resestipendier, man kan ge pensioner till dem som ännu inte kommit in under ATP. Kort sagt man skulle kunna skapa grundtrygghet för vårt lands författarkår; inte på någon furstlig nivå men i alla fall på en nivå från vilken de enskilda skulle kunna våga steget in i yrket.

Som de flesta vet har vi kämpat hårt för detta program. Idén till en biblioteksersättning framlades 1933 av Ragnar Holmström, 1952 kom Bokutredningen med ett konkret förslag, 1954 bestämde sig riksdagen och från och med 1956 fick vi 3 öre, som sen höjdes 1962 till 5 öre, 1966 till 6 öre samt – efter vår biblioteksaktion 1969, då vi länsade några bibliotek på all svensk litteratur – 1970 till 12 och 1971 till 15 öre. Det är framgångar – så småningom. Men man vägrar förhandla med oss och man fastställer fördelningen av biblioteksersättningen på annat sätt än vi önskat. 15-öringen delades i år av riksdagen i två hälfter och författarpenningen sänktes från 7,5 öre till 3,75 redan vid 50 000 lån för att vid 200 000 sjunka till 1,5 öre. Vi hade velat dela 15-öringen i 6 till fondens fria del och 9 till författarpenning som sen sjunker till 4,5 vid 100 000 och 1,5 vid 200 000 lån.

Varför följer man inte vårt program?

Ett skäl är naturligtvis att man anser sig ha för ont om pengar. Men det skälet kan ju inte rimligen ha hållit i 20 år under en enorm ekonomisk expansion: det gäller ju dock en ersättning för bevisad förbrukning!

Ja, de andra skälen är rimligen två, okunnighet eller ovilja. Politiskt gör sig två vitt skilda meningar gällande: den ena hävdar, att de redan lyckosamma får en oproportionerligt stor del av kakan, och den andra hävdar, att om det är fråga om ersättning så bör hela ersättningen gå till den utlånade författaren. Men vi är ju ense som kår! Varför accepterar man inte från den senare sidan, att vi vill driva en utjämningspolitik, att 25-öringen är vår »löneram» som vi sen fördelar med en del i allmänna påslag (författarpenningen) och en del som används till särskilt beträngda grupper (jfr låglönespåslag, kvinnolönespåslag etc inom den allmänna arbetsmarknaden). Och varför erkänner man inte från den förra sidan att i själva verket vår utjämningspolitik redan drivits mycket längre än statsmakternas på andra områden?

Okunnigheten har i vissa fall gått så långt att man tar till rena osanningar. I riksdagen hävdades det att det sociala in-slaget i biblioteksersättningen kunde drivas längre, trots att proportionerna mellan författarpenningsdel och solidaritetsdel enligt riksdagsbeslutet (liksom för närvarande) är 1 : 3 och enligt vår omkonstruktion skulle vara 1 : 2,5. (Observera då, att omkonstruktionen skulle ge många av våra

mest betydande författare grundtrygghet redan genom författarpenningen, alltså utan extra garantier eller stipendier.) För att understryka sitt påstående ytterligare åberopade man i riksdagen, att Danmark och Norge hade mer socialt inriktade system och att det planerade systemet i Västtyskland också var socialt bättre. Detta är helt bort i natten. I Danmark finns det ingen solidaritetsdel alls: vartenda öre går till de förbrukade författarna, vilket leder till författarpenningar i 100 000-kronorsklassen. I Norge uppgår hela biblioteksersättningen till 230 000 kronor, som fördelas som stipendier; det sociala inslaget måste bestå i att det rör sig om »stöd», ett älsklingsbegrepp när det gäller konstnärer. Västtyskland har just tagit det svenska systemet som mönster, men fördelningen mellan författardel och social del är 1 : 1 eller möjligen – med justering för administrationskostnaderna – 1 : 1,5. Om man till detta lägger att det svenska systemet tydligen kommer att åberopas för

en omstrukturering av det norska och för införande av biblioteksersättning i Kanada och Österrike och dessutom diskuteras i England och Italien, måste vi fråga oss vad vi ska lära av andra.

Slutligen åberopar man mot oss att andra konstnärsgupper har det sämre. Konstnärliga och Litterära yrkesutövares samarbetsnämnd (Klys) är emellertid ense om att högst prioritera ersättningsfrågorna. Vi vill att alla skall få trygghet och accepterar inte att man försöker spela ut den ena kategorin mot den andra. Vad vi kräver är ju ersättning för förbrukning, dvs jämförbart med de löner till exempelvis skådespelare eller arvoden till dem som utsmyckar offentliga byggnader, och med denna ersättning avser vi att själva klara utbildning, studiesociala frågor och pension. Allt detta för 15 miljoner.

Att vara författare är i dag bara delvis att skriva. Till stor del är det en desperat kamp för rätten till ersättning och därmed rätten att få utöva yrket.